

ARTUR KOSECKI
ORCID: 0000-0002-3486-9404
Uniwersytet Szczeciński

Carnap i Quine: adwersarze czy sojusznicy?

The Philosophical Project of Carnap and Quine, Sean Harris (ed.), Cambridge University Press, Cambridge 2023, ss. XI + 292.

Zgodnie z popularną narracją historyczną Willard Van Orman Quine był filozofem, który podważył dwa dogmaty empiryzmu¹ i przyczynił się do rehabilitacji rozważań prowadzonych w ramach ontologii i metafizyki spekulatywnej². W podręcznikach od historii filozofii analitycznej przedstawiany jest jako główny przeciwnik logicznego pozytywizmu i adwersarz Rudolfa Carnapa³. Niemniej jednak w ostatnich latach wielu badaczy kwestionuje takie odczytanie filozofii Quine'a⁴. Tematem

---

¹ W.V. Quine, *Dwa dogmaty empiryzmu*, [w:] W.V. Quine, *Z punktu widzenia logiki*, tłum. B. Stanosz, Warszawa 2000, s. 49–75. W polskiej literaturze artykuł na temat tego, że Quine faktycznie nie mógł podważyć dwóch dogmatów empiryzmu, ponieważ w tamtym okresie nikt nie przyjmował już tych założeń, napisał A. Koterski, „Dwa dogmaty” Quine’a jako krytyka logicznego empiryzmu, „Filozofia Nauki” 20 [1] (2012), s. 45–58.

² W.V. Quine, *O tym, co istnieje*, [w:] W.V. Quine, *Z punktu widzenia logiki*, tłum. B. Stanosz, Warszawa 2000, s. 29–47. O Quinie jako filozofie, który miał dokonać restytucji rozważań ontologicznych i metafizycznych, piszą m.in. H. Putnam, *Ethics without Ontology*, Cambridge 2004; oraz G. Rosen, *Quine and the Revival of Metaphysics*, [w:] *A Companion to W.V.O. Quine*, G. Harman, E. Lepore (eds.), Chichester 2014, s. 552–570.

³ A. Nowaczyk, *Filozofia analityczna*, Warszawa 2008; T. Szubka, *Filozofia analityczna. Koncepcje, metody, ograniczenia*, Wrocław 2009; S.P. Schwartz, *A Brief of Analytic Philosophy: From Russell to Rawls*, Chichester 2012; *The Bloomsbury Companion to Analytic Philosophy*, B. Dainton, H. Robinson (eds.), London 2014.

⁴ Oprócz autorów z omawianej książki warto wspomnieć o dwóch artykułach autorstwa Huw Price’a, w których dostrzega podobieństwa w podejściu do ontologii w poglądach Carnapa i Quine i interpretuje je jako deflacyjne ontologicznie. Są to: *Quining Naturalism*, „The Journal of Philosophy” 104 [8] (2007), s. 375–402; oraz *Metaphysics after Carnap: The Ghost Who Walks?*, [w:] *Metametaphysics: New Essays on the Foundations of Ontology*, D. Chalmers, D. Manley, R. Wasserman (eds.), Oxford 2009, s. 320–346.

omawianej książki jest ukazanie licznych błędów interpretacyjnych, które utrudniają właściwe zrozumienie projektów filozoficznych wspomnianych myślicieli. We wstępie redaktor tomu Sean Morris⁵ napisał:

Eseje zawarte w tej publikacji — w różny sposób — kwestionują strategię interpretacyjną, która skupia się na nich przede wszystkim jako przeciwnikach. Zamiast tego tutaj sugeruje się, że wiele istotnych różnic między Carnapem a Quine'em można lepiej zrozumieć, traktując ich jako w dużej mierze przychylnych sobie, a ich różnice wyłaniają się, gdy obaj dążyli do osiągnięcia naukowego podejścia do filozofii. (s. 2)

W książce znajduje się trzynaście artykułów napisanych przez prominentnych badaczy zajmujących się filozofią Carnapa i Quine'a. Główny motyw stanowi ukazanie, że właściwe jest traktowanie ich jako sojuszników, a nie przeciwników w projekcie naukowego podejścia do filozofii. Omawiana książka podzielona została na cztery części.

W części pierwszej, zatytułowanej *Carnap, Quine, and Logical Empiricism*, autorzy skupili się na relacji między filozofią Carnapa i Quine'a a logicznym pozytywizmem oraz empiryzmem. Artykułem wprowadzającym do tego rozdziału jest *Carnap and Quine. First Encounters (1932–1936)* autorstwa Sandera Verhaegha⁶. Przedstawił on intelektualną podróż Quine'a po Europie w latach 1932–1933 w ramach stypendium Sheldona. Dowiadujemy się, że Quine, zachęcony w liście przez Herberta Feigla⁷, wyjechał do Europy, aby zaznajomić się z aktualnymi trendami w badaniach nad logiką matematyczną. Natomiast Carnap przedstawiony został w tej samej korespondencji jako czołowy logik z Koła Wiedeńskiego. Verhaegh podkreślił, że Quine również przyczynił się do recepcji idei filozoficznych Carnapa w Stanach Zjednoczonych⁸. Po swoim powrocie wygłosił serię wykładów na temat jego myśli filozoficznej oraz napisał entuzjastyczną recenzję książki Carnapa no-

⁵ Sean Morris — profesor Metropolitan State University of Denver oraz autor pracy na temat teorii zbiorów Quine'a, zatytułowanej *Quine, New Foundations, and Philosophy of Set Theory*, New York 2018. W książce tej Morris bada pojęcie teorii zbiorów jako eksplikacji. Tak więc omawia on kwestię tego, że nie istnieje w ramach filozofii Quine'a jedna, poprawna aksjomatyzacja teorii zbiorów, lecz różne aksjomatyzacje służą do wyjaśnienia pojęcia zbioru, które oceniane są według kryteriów pragmatycznych.

⁶ Artykuł ten, razem z innym esejem historycznym autora, zatytułowanym *Nagel's Philosophical Development*, [w:] *Ernest Nagel: Philosophy of Science and the Fight for Clarity*, M. Neuber, A.T. Tuboly (eds.), New York 2022, s. 43–66, rzuca światło na intelektualny klimat panujący w Europie we wczesnych latach trzydziestych. W eseju opisana jest intelektualna podróż Ernsta Nagela po Europie, którą odbył dzięki stypendium Guggenheima w latach 1934–1935. W trakcie swojej podróży odwiedził on wówczas czołowe ośrodki intelektualne, w tym Pragę, Wiedeń, Lwów, Warszawę i Cambridge. Verhaegh jest również autorem znakomitej książki historycznej o Quinie: *Working from Within: The Nature and Development of Quine's Naturalism*, Oxford 2018.

⁷ Warto zauważyć, że Feigl spędził dziewięć miesięcy w ramach stypendium Rockefellera na Uniwersytecie Harvarda. Podczas swojego pobytu miał okazję poznać Quine'a.

⁸ Oprócz Quine'a, który wpłynął na pozytywną recepcję Carnapa w Stanach Zjednoczonych, warto wspomnieć o Erneście Nagelu i jego dwuczęściowym artykule: *Impressions and Appraisals of Analytic Philosophy in Europe I*, „The Journal of Philosophy” 33 [1] (1936), s. 5–24; oraz *Impressions and Appraisals of Analytic Philosophy in Europe II*, „The Journal of Philosophy” 33 [2] (1936), s. 29–53. Również Charles W. Morris odegrał istotną rolę w promowaniu idei Koła Wiedeńskiego w latach trzydziestych w tym kraju.

szącej tytuł *Logiczna składnia języka*⁹. W artykule został również przedstawiony kontekst historyczny lat trzydziestych, co stanowi znakomity wstęp do zrozumienia atmosfery intelektualnej, w której rozwijała się znajomość Carnapa i Quine'a.

W drugim artykule, zatytułowanym *On Quine's Guess about Neurath's Influence on Carnap's Aufbau*, znawca filozoficznych idei logicznego pozytywizmu Thomas Uebel¹⁰ zauważył, że dominującym poglądem w literaturze jest, iż Carnap w swoim pierwszym najważniejszym dziele *Logiczna struktura świata*¹¹ promował fundacjonizm i solipsyzm metodologiczny. Uebel podkreślił, że w latach dziewięćdziesiątych Quine wyraził przekonanie, że Carnap mógł początkowo pisać *Aufbau* jako fenomenalista, ale gdy praca ta była gotowa do druku, pod wpływem Otto Neuratha przeszedł na pozycję fizykalizmu. Dlatego też mogło to być przyczyną, dla której przez trzydzieści lat Carnap nie zgadzał się na przetłumaczenie swojej książki na język angielski. Uebel bada ten trop w swoim esej i sugeruje, że ta zmiana w podejściu Carnapa mogła nastąpić w trakcie pisania manuskryptu pod wpływem uwag poczynionych przez Neuratha, który — jak wiadomo — był orędownikiem fizykalizmu.

W latach dziewięćdziesiątych Quine uważał, że w *Aufbau* znajdują się fragmenty, które można interpretować w kontekście fizykalizmu¹². W rezultacie według Uebela książka Carnapa może zostać potraktowana jako zapowiedź fizykalizmu, który był propagowany w Kole Wiedeńskim i który znalazł swoje odzwierciedlenie również w filozofii Quine'a.

Natomiast Morris w swoim artykule *Frameworks, Paradigms, and Conceptual Schemes: Blurring the Boundaries between Realism and Anti-Realism* omówił podobieństwa i różnice między Carnapem, Quine'em i Thomasem Kuhnem w poglądach na ontologię. Morris opisał ich podejście w tej kwestii jako takie, które przekracza tradycyjnie rozumiane ramy realizmu i antyrealizmu, dążąc do ukazania nauki jako „ostatecznego arbitra w wyjaśnianiu tego, co istnieje” (s. 69). Zaprezentowane porównanie jest w takim stopniu interesujące, że Quine'a i Kuhna powszechnie uważa się za tych filozofów, którzy mieli wpływ na zakończenie dominacji logicznego empiryzmu w filozofii nauki¹³.

W części drugiej, pod tytułem *Carnap, Quine, and American Pragmatism*, autorzy skoncentrowali się na wpływie amerykańskiego pragmatyzmu na filozofię Carnapa i Quine'a. Yemin Ben-Menahem w swoim artykule *Pragmatism in Carnap and Quine. Affinity or Disparity?* przedstawiła argumentację sugerującą, że wpływ amerykańskiego pragmatyzmu na filozofię Quine'a jest mocniejszy, niż wynikałoby to z jego prac na temat tego nurtu w filozofii. Za taką tezę przemawiają podobień-

⁹ R. Carnap, *Logiczna składnia języka*, tłum. B. Stanosz, Warszawa 1995. Recenzja: W.V. Quine, *Review of Logische Syntax der Sprache by Rudolf Carnap*, „The Philosophical Review” 44 [4] (1935), s. 394–397.

¹⁰ Między innymi ostatnio współredagował z Christophem Limbeck-Lilienau tom *The Routledge Handbook of Logical Empiricism*, New York 2021.

¹¹ R. Carnap, *Logiczna struktura świata*, tłum. P. Kawalec, Warszawa 2011.

¹² V.W. Quine, *Comment on Creath*, [w:] *Perspectives on Quine*, R. Gibson, R. Barret (eds.), Cambridge 1990.

¹³ Innym filozofem wymienianym w literaturze jako ten, który miał wpływ na zakończenie dominacji logicznego pozytywizmu w filozofii, był Karl R. Popper.

stwa, które autorka dostrzegła między prekursorem pragmatyzmu Williamem Jamesem a Quine'em, zwłaszcza na płaszczyźnie epistemologicznej. W podsumowaniu zaznaczyła też, że zarówno Quine, jak i Carnap rozumieli przede wszystkim pragmatyzm jako pewną odmianę empiryzmu i akceptowali go w takiej postaci. Ponadto podkreśliła, że — wbrew powszechnemu przekonaniu — amerykański pragmatyzm miał większy wpływ na Quine'a niż na Carnapa.

James Pearson w swoim tekście *Objectivity Socialized* zauważył, że zarówno Carnap, jak i Quine nie uwzględnili w swojej filozofii kontekstu społecznego. W odniesieniu do Carnapa Charles W. Morris wyraził krytyczne zdanie, argumentując, że filozofię nauki należy opierać raczej na semiotyce niż na syntaktyce. Z kolei Donald Davidson skierował swoją krytykę wobec Quine'a zwłaszcza w kontekście jego rozumienia pojęcia prawdy. Artykuł Pearsona jest interesujący, ponieważ można zauważyć, że obecnie dokonuje się „zwrot społeczny” na miarę „zwrotu lingwistycznego” z przeszłości.

W artykule *Whose Dogmas of Empiricism?* Lydia Patton ukazała, że głównym celem krytyki Quine'a w jego eseju *Dwa dogmaty empiryzmu*¹⁴ nie było przede wszystkim atakowanie filozofii Carnapa, lecz raczej teorii znaczenia C.I. Lewisa. Uważa ona, że filozofia Quine'a rozwijała się w opozycji do tak zwanego konceptualnego pragmatyzmu Lewisa. Warto również zauważyć, że obaj byli pracownikami Uniwersytetu Harvarda. Quine, jako zwolennik ekstensjonalizmu w logice, *de facto* sprzeciwił się teorii znaczenia opartej na intensjonalności, która była głoszona przez Lewisa. Carnap, odpowiadając Quine'owi na jego zarzuty, zdawał sobie sprawę, że krytyka ta dotyczyła bardziej kwestii intensjonalności niż analityczności¹⁵, co wynikało z ich korespondencji, którą prowadzili od lat trzydziestych¹⁶. Artykuł Patton wnosi istotny wkład w obalenie „mitu”, jakoby Quine podważył dwa dogmaty empiryzmu, charakterystyczne wyłącznie dla logicznego pozytywizmu, oraz bezpośrednio jedynie krytykował założenia semantyczne Carnapa dotyczące analityczności.

W części trzeciej, zatytułowanej *Carnap and Quine on Logic, Language, and Translation*, autorzy zajmują się problematyką logiki i języka, ze szczególnym naciskiem na kwestię „przekładu”. Rozdział ten otwiera artykuł Gary'ego Ebbsa pod tytułem *Reading Quine's Claim that Carnap's Term "Semantical Rule" Is Meaningless*. W swoim artykule Ebbs szczegółowo przeanalizował § 4 z eseju *Dwa dogmaty empiryzmu*, dotyczący „reguł semantycznych”. Jego interpretacja sugeruje, że Quine był bardziej konsekwentny od Carnapa w zastosowaniu jego metodologicznych standardów w filozofii. Ten artykuł jest interesujący, ponieważ w literaturze dokonaną przez Quine'a próbę podważenia eksplikacji analityczności w terminach semantycznych Carnapa uważa się powszechnie za nieuzasadnioną. Ebbs natomiast przedstawił interpretację sugerującą, że argumenty Quine'a miały na celu pokazanie, że eksplikacja Carnapa dotycząca „analityczności-w-L” w odniesieniu do reguł semantycznych nie spełnia standardów metodologicznych, którymi kierował się

¹⁴ W.V. Quine, *Dwa dogmaty empiryzmu, passim*.

¹⁵ Zob. R. Carnap, *Meaning and Synonymy in Natural Languages*, „Philosophical Studies” 6 [3] (1955), s. 33–47.

¹⁶ Szczegółowe opracowanie korespondencji między Quine'em a Carnapem zob. *Dear Carnap, Dear Van: The Quine-Carnap Correspondence and Related Work*, R. Creath (ed.), Los Angeles 1990.

Carnap. W rezultacie Ebbs inaczej zinterpretował *Dwa dogmaty empiryzmu* niż miało to miejsce w poprzedzającym eseju autorstwa Patton. Mimo to warto podkreślić, że Ebbs zauważył, że zarówno Carnap, jak i Quine stosowali podobne standardy metodologiczne.

Paul Roth w swoim artykule *What Does Translation Translate? Quine, Carnap, and the Emergence of Indeterminacy* podjął temat „niedookreśloności przekładu”. Autor zauważył pewne podobieństwa między Carnapem a Quine’em w kwestii kierowania się praktycznymi względami w wyborze odpowiedniej teorii naukowej. Jednakże podkreślił również istniejące różnice w ich podejściach do teorii znaczenia. Carnap ostatecznie zrezygnował z weryfikacyjnej teorii znaczenia, zwrócił uwagę, że znaczenie wyrażen językowych jest ustalane w odniesieniu do przyjętych ram pojęciowych (*framework*). Ponadto definiowanie znaczenia było dla niego kwestią wyboru, ponieważ te ramy pojęciowe można dostosowywać według potrzeb. Quine, który zaakceptował holizm w zakresie znaczenia, uważał, że przed dokonaniem „przekładu” wszystkie wyrażenia w danej teorii są ze sobą powiązane w ustalonych relacjach. Niemniej jednak, mimo różnic odnośnie do właściwej teorii znaczenia, obaj kierowali się praktycznymi względami przy wyborze odpowiedniej teorii naukowej.

W swoim artykule *Quine and Wittgenstein on the Indeterminacy of Translation* Andrew Lugg przeanalizował podobieństwa w kwestii „niedookreśloności przekładu” między Quine’em a Ludwigiem Wittgensteinem. Jest to interesujące porównanie, ponieważ zazwyczaj uważa się tych filozofów za reprezentujących różne podejścia do filozofii. Niemniej jednak Lugg podkreślił, że Wittgenstein, omawiając pojęcie reguł językowych w swoich *Dociekaniach filozoficznych*¹⁷, opisał język jako narzędzie działania. Ponadto rozumienie znaczenia języka wymaga uwzględnienia odpowiedniego kontekstu praktyk społecznych. Lugg wskazał jednak, że Wittgenstein przy omawianiu tego, czym są reguły językowe, zasugerował, aby wyobrazić sobie sytuację, w której znajdujemy się w obcym kraju z mieszkańcami posługującymi się obcym językiem. Zadał tu pytanie, w jakich okolicznościach stwierdzilibyśmy, że mieszkańcy wydają rozkazy czy wykonują polecenia. To podejście jest zbliżone do stanowiska Quine’a w kwestii radykalnego tłumaczenia, które opisał w drugim rozdziale *Słowo i przedmiot*¹⁸. Natomiast w Carnapie autor omawianego artykułu dostrzegł filozofa, który kontynuował myśl Wittgensteina, a był poprzednikiem Quine’a w kwestii „niedookreśloności tłumaczenia” (s. 192).

W artykule zamykającym trzecią część, pod tytułem *Turning Point Quine’s Indeterminacy of Translation at Middle Age*, Richard Creath podkreślił rolę książki *Słowo i przedmiot* jako punktu zwrotnego w filozofii Quine’a. Choć Quine mógł rozpocząć swoją filozoficzną karierę jako „uczeń” Carnapa, w latach czterdziestych i pięćdziesiątych skoncentrował się na kwestii ekstensjonalności, krytykując używanie terminów intensjonalnych w logice i filozofii. Główną rolę w jego myśli odgrywała wówczas ontologia oraz kwestia odniesienia wyrażen językowych. Zagadnienia związane z „niedookreślonością przekładu” poruszone w jego głównym *opus magnum* świadczą o tym, że zmiana ta miała prowadzić go w stronę epistemologii.

¹⁷ L. Wittgenstein, *Dociekania filozoficzne*, tłum. B. Wolniewicz, Warszawa 2008.

¹⁸ V.W. Quine, *Słowo i przedmiot*, tłum. C. Cieśliński, Warszawa 1999.

Chociaż te zmiany nie oznaczają porzucenia jego wcześniejszych przekonań filozoficznych, według Creatha zbliżyły go jednak do Carnapa pod względem filozoficznym, ponieważ był on bardziej nastawiony na epistemologię niż ontologię.

W części czwartej, zatytułowanej *Carnap and Quine on Ontology and Metaphysics*, autorzy analizują podobieństwa i różnice w poglądach omawianych filozofów na temat ontologii i metafizyki. Ta część jest interesująca ze względu na to, że od czasu wydania pracy zbiorowej *Metametaphysics*¹⁹ obserwuje się wzrost zainteresowania ustalaniem właściwego statusu dla rozważań prowadzonych w ramach ontologii i metafizyki²⁰. Filozofowie reprezentujący w owych dyskusjach „realizm”²¹ twierdzą, że debaty w tych dyscyplinach są wartościowe pod względem merytorycznym, oraz często przywołują Quine’a jako filozofa, który w ich przekonaniu miał przywrócić znaczenie rozważaniom ontologicznym w swoim eseju *O tym, co istnieje*²². Z kolei zwolennicy deflacionizmu²³, uważający, że kwestie ontologiczne mają charakter werbalny i trywialny, często odnoszą się do artykułu Carnapa *Epistemologia, semantyka, ontologia*²⁴.

Niemniej jednak pierwszy artykuł w tej części ma charakter głównie historyczny i interpretacyjny. Roberta Ballarini w artykule *Carnap and Quine on Ontology and Categories* podjęła próbę zrozumienia interpretacji Quine’a dotyczącej artykułu Carnapa *Empiryzm, semantyka, ontologia* przez pryzmat zaproponowanego przez niego podziału na kategorie i podkategorie²⁵. Argumentuje ona za tym, że można uznać takie odczytanie Carnapa przez Quine’a jako uzasadnione, mimo że powszechnie uważa się je za błędne.

Natomiast Peter Hylton²⁶ w swoim artykule *Carnap and Quine on the Status of Ontology: The Role of the Principle of Tolerance* podkreślił, że mimo iż Carnap i Quine dostrzegają różnice w swoich poglądach w kwestii ontologii, interpretują te różnice w kontekście podziału na zdania analityczne i zdania syntetyczne. Warto jednak zaznaczyć, że Quine w późniejszych pracach podjął próbę zdefiniowania analityczności między innymi w *Korzeniach ontologii*²⁷. To według Hyltona nie przeszkodziło mu w formułowaniu twierdzeń ontologicznych. Dlatego też wskazał, że faktyczna różnica w ich poglądach na ontologię nie wynikała z ich po-

¹⁹ *Metametaphysics. New Essays on the Foundations of Ontology*, D. Chalmers, D. Manley, R. Wasserman (eds.), Oxford 2009.

²⁰ Chociaż warto podkreślić, że dyskusje te powoli wygasają. Obecnie popularne w filozofii analitycznej stały się rozważania prowadzone w ramach ontologii społecznej czy inżynierii pojęciowej.

²¹ Jako realistę w rozważaniach metafizycznych wymienić można m.in. Theodore’a Sidera, który napisał *Writing the Book of the World*, Oxford 2011.

²² W.V. Quine, *O tym, co istnieje*, *passim*.

²³ Jedną z przedstawicielek deflacionizmu ontologicznego odwołującą się do filozofii Carnapa jest Amie L. Thomasson w książce *Ontology Made Easy*, Oxford 2015.

²⁴ R. Carnap, *Empiryzm, semantyka, ontologia*, tłum. A. Koterski, Warszawa 2005. Ciekawą pracą zbiorową na temat współczesnej ontologii po Carnapie jest publikacja *Ontology after Carnap*, S. Blatti, S. Lapointe (eds.), Oxford 2016.

²⁵ Mowa tu m.in. o eseju W.V. Quine, *O poglądach Carnapa na ontologię*, [w:] *Empiryzm współczesny*, B. Stanosz (red.), Warszawa 1991.

²⁶ Hylton jest autorem znakomitej monografii poświęconej amerykańskiemu filozofowi: *Quine*, New York 2007.

²⁷ W.V. Quine, *Korzenie ontologii*, tłum. B. Stanosz, Warszawa 2006.

głędów na podział na zdania analityczne i zdania syntetyczne, lecz z podejścia do zasady tolerancji, którą sformułował Carnap²⁸, a której Quine nie zaakceptował na gruncie swojej filozofii.

W artykule *Carnap, Quine, and Williamson. Metaphysics, Semantics, and Science* Gary Kemp²⁹ zwrócił uwagę, że Carnap i Quine, mimo że różnili się w szczegółowych kwestiach dotyczących ontologii i analityczności, oboje pracowali nad projektem unaukowania filozofii. Kemp podkreślił, że twierdzenie o rzekomej rehabilitacji metafizyki spekulatywnej przez Quine'a jest błędne. Zgodnie z naturalizmem Quine'a rzeczywistość, to, co istnieje, jest opisywane w ramach nauki. Pogląd ten jest zbliżony do Carnapa, który dążył do wyeliminowania klasycznej metafizyki z obszaru nauki. W rezultacie obaj filozofowie zmierzali w kierunku filozofii naukowej.

Kemp stwierdził też, że zarówno Carnap, jak i Quine nie zgodziliby się z poglądami Timothy'ego Williamsona zawartymi w książce *The Philosophy of Philosophy*³⁰, w której autor głosił, że metafizyka spekulatywna ma obok nauk przyrodniczych swój obszar rozważań. Williamson argumentuje, że istnieją typowo filozoficzne zagadnienia, na które nie można odpowiedzieć metodami nauk przyrodniczych. Przykłady takich zagadnień to m.in. pojęcia z życia codziennego, takie jak wiedza, przekonanie, odniesienie, przyczynowość, istota i możliwość. Pojęcia te również odgrywają istotną rolę w rozważaniach filozoficznych i dotyczą fundamentalnych kwestii związanych z naturą rzeczywistości i poznania.

Zasadniczo artykuł stanowi doskonałe podsumowanie książki, ukazując, że Carnap i Quine mieli wspólne założenie dotyczące konieczności unaukowania filozofii pomimo różnic w szczegółowych kwestiach, dotyczących analityczności, ontologii czy filozofii języka. Wobec tego uznać można ich raczej za sojuszników niż adwersarzy, jak to powszechnie przedstawia się w literaturze.

Należy zauważyć, że w czwartej części brakuje artykułu, który bezpośrednio nawiązałby do współczesnych debat metametafizycznych. W niektórych pracach sugeruje się obecnie, że Carnap i Quine mieli podobne poglądy na ontologię, które określa się mianem deflacyjnych³¹. Uważa się w nich, że rehabilitacja ontologii i metafizyki spekulatywnej dokonana przez Quine'a jest „mitem”.

Trzeba również podkreślić, że brakuje odrębnej części poświęconej metodom filozoficznym stosowanym przez Carnapa i Quine'a. Obaj w swoich badaniach filozoficznych używali eksplikacji. Artykuł ukazujący aktualny stan badań nad eksplikacją świetnie uzupełniłyby omawianą książkę, zwłaszcza że w filozofii Carnapa i Quine'a eksplikacja stanowiła jedną z metod „unaukowania” filozofii.

²⁸ Zob. R. Carnap, *Logiczna składnia języka*, *passim*.

²⁹ Kemp jest autorem wprowadzenia do filozofii Quine: *A Guide for the Perplexed*, New York 2006.

³⁰ T. Williamson, *The Philosophy of Philosophy*, Chichester 2022.

³¹ W literaturze zagranicznej, m.in. wspomniany w przypisie czwartym Price. W literaturze polskiej pisał natomiast o tym m.in. A. Kosecki w artykułach: *O poglądach Carnapa, Ajdukiewicza i Quine'a na ontologię*, „Przegląd Filozoficzny — Nowa Seria” 26 [1] (2017), s. 69–85; oraz *Między naturalizmem a deflacyjizmem ontologicznym. O poglądach Willarda Van Ormana Quine'a na analizę i ontologię*, „Studia Philosophica Wratislaviensia” 13 [1] (2018), s. 7–19.

Warto także zwrócić uwagę na współczesne dyskusje prowadzone w ramach tak zwanej inżynierii pojęciowej³². Niektórzy autorzy wymieniają eksplikację Carnapa jako paradygmat w inżynierii pojęciowej³³. Termin „inżynieria pojęciowa” pojawił się jedynie w artykule Kempa (s. 255), w którym autor podkreślił, że obaj filozofowie uważali, że „analiza” nie powinna wyjaśniać tego, co już wiemy, lecz zastępować niejasne terminy z języka potocznego jasnymi terminami z nauki. Jest to ciekawy trop, który mógłby zostać opracowany w osobnym artykule, dotyczącym tego, czy obaj mieli „wspólny” projekt „inżynierii pojęciowej” w ramach ich filozofii nauki.

Mimo wskazanych braków uważam, że książka *The Philosophical Project of Carnap and Quine* stanowi znakomite uzupełnienie współczesnej literatury poświęconej badaniom nad filozofią Carnapa i Quine’a. Obaj filozofowie byli bardziej sojusznikami niż przeciwnikami i więcej ich łączyło, niż dzieliło. Dlatego można mieć nadzieję, że po publikacji tej pozycji przestaną krążyć szkodliwe mity i stereotypy związane z właściwym odczytaniem ich filozofii. Tom pod redakcją Morrisa stanowi wartościowy wkład w obecne badania prowadzone w ramach historii filozofii analitycznej.

Bibliografia

- The Bloomsbury Companion to Analytic Philosophy*, B. Dainton, H. Robinson (eds.), London 2014.
- Cappelen H., *Fixing Language: An Essay on Conceptual Engineering*, Oxford 2018.
- Carnap R., *Empiryzm, semantyka, ontologia*, tłum. A. Koterski, Warszawa 2005.
- Carnap R., *Logiczna składnia języka*, tłum. B. Stanosz, Warszawa 1995.
- Carnap R., *Logiczna struktura świata*, tłum. P. Kawalec, Warszawa 2011.
- Carnap R., *Meaning and Synonymy in Natural Languages*, „Philosophical Studies” 6 [3] (1955), s. 33–47.
- Conceptual Engineering and Conceptual Ethics*, A. Burgess, H. Cappelen, D. Plunkett (eds.), Oxford 2019.
- Dear Carnap, Dear Van: The Quine-Carnap Correspondence and Related Work*, R. Creath (ed.), Los Angeles 1990.
- Hylton P., *Quine*, New York 2007.
- Kemp G., *Quine: A Guide for the Perplexed*. New York 2006.
- Kosecki A., *Między naturalizmem a deflacionizmem ontologicznym. O poglądach Willarda Van Ormana Quine’a na analizę i ontologię*, „Studia Philosophica Wratislaviensia” 13 [1] (2018), s. 7–19.
- Kosecki A., *O poglądach Carnapa, Ajdukiewicza i Quine’a na ontologię*, „Przegląd Filozoficzny — Nowa Seria” 26 [1] (2017), s. 69–85.
- Koterski A., *„Dwa dogmaty” Quine’a jako krytyka logicznego empiryzmu*, „Filozofia Nauki” 20 [1] (2012), s. 45–58.

³² *Conceptual Engineering and Conceptual Ethics*, A. Burgess, H. Cappelen, D. Plunkett (eds.), Oxford 2019.

³³ H. Cappelen, *Fixing Language: An Essay on Conceptual Engineering*, Oxford 2018, s. 11.

- Metametaphysics. New Essays on the Foundations of Ontology*, D. Chalmers, D. Manley, R. Wasserman (eds.), Oxford 2009.
- Morris S., *Quine, New Foundations, and the Philosophy of Set Theory*, New York 2018.
- Nagel E., *Impressions and Appraisals of Analytic Philosophy in Europe I*, „The Journal of Philosophy” 33 [1] (1936), s. 5–24.
- Nagel E., *Impressions and Appraisals of Analytic Philosophy in Europe II*, „The Journal of Philosophy” 33 [2] (1936), s. 29–53.
- Nowaczyk A., *Filozofia analityczna*, Warszawa 2008.
- Ontology after Carnap*, S. Blatti, S. Lapointe (eds.), Oxford 2016.
- Price H., *Metaphysics after Carnap: The Ghost Who Walks?*, [w:] *Metametaphysics: New Essays on the Foundations of Ontology*, D. Chalmers, D. Manley, R. Wasserman (eds.), Oxford 2009, s. 320–346.
- Price H., *Quining Naturalism*, „The Journal of Philosophy” 104 [8] (2007), s. 375–402.
- Putnam H., *Ethics without Ontology*, Cambridge 2004.
- Quine W.V., *Comment on Creath*, [w:] *Perspectives on Quine*, R. Gibson, R. Barret (eds.), Cambridge 1990.
- Quine W.V., *Dwa dogmaty empiryzmu*, [w:] W.V. Quine, *Z punktu widzenia logiki*, tłum. B. Stanosz, Warszawa 2000, s. 50–75.
- Quine W.V., *Korzenie ontologii*, tłum. B. Stanosz, Warszawa 2006.
- Quine W.V., *O poglądach Carnapa na ontologię*, [w:] *Empiryzm współczesny*, B. Stanosz (red.), Warszawa 1991.
- Quine W.V., *O tym, co istnieje*, [w:] W.V. Quine, *Z punktu widzenia logiki*, tłum. B. Stanosz, Warszawa 2000, s. 29–47.
- Quine W.V., *Review of Logische Syntax der Sprache by Rudolf Carnap*, „The Philosophical Review” 44 [4] (1935), s. 394–397.
- Quine W.V., *Słowo i przedmiot*, tłum. C. Cieśliński, Warszawa 1999.
- Rosen G., *Quine and the Revival of Metaphysics*, [w:] *A Companion to W.V.O. Quine*, G. Harman, E. Lepore (eds.), Chichester 2014, s. 552–570.
- The Routledge Handbook of Logical Empiricism*, C. Limbeck, T. Uebel (eds.), New York 2021.
- Schwartz S.P., *A Brief of Analytic Philosophy: From Russell to Rawls*, Chichester 2012.
- Sider T., *Writing the Book of the World*, Oxford 2011.
- Szubka T., *Filozofia analityczna. Koncepcje, metody, ograniczenia*, Wrocław 2009.
- Thomasson A., *Ontology Made Easy*, Oxford 2015.
- Verhaegh S., *Nagel’s Philosophical Development*, [w:] *Ernest Nagel: Philosophy of Science and the Fight for Clarity*, M. Neuber, A.T. Tuboly (eds), New York 2022, s. 43–66.
- Verhaegh S., *Working from Within: The Nature and Development of Quine’s Naturalism*, Oxford 2018.
- Williamson T., *The Philosophy of Philosophy*, 2 wyd., Chichester 2022.
- Wittgenstein L., *Dociekania filozoficzne*, tłum. B. Wolniewicz, Warszawa 2008.